

Представљамо Вам

**ГРАЂАНСКО –
ЦИВИЛНО ДРУШТВО**

Демократска странка
Истраживачко-издавачки центар

МАЛА БИБЛИОТЕКА
СРБИЈА 21 – НОВИ ПОЧЕТАК

ПРЕДСТАВЉАМО ВАМ

ГРАЂАНСКО – ЦИВИЛНО ДРУШТВО

Аутор
мр Жарко Пауновић

Београд, 2007.

ГРАЂАНСКО – ЦИВИЛНО ДРУШТВО

Издавач

Демократска странка / Истраживачко-издавачки центар
Београд, Нушићева 6
(011) 3244 511
iic@ds.org.yu
www.izdavackicentar.ds.org.yu

Главни и одговорни уредник: Слободан Гавриловић

Уредник едиције: Сања Јовичић

Аутор: мр Жарко Пауновић

Редакција: Сања Јовичић
Тања Милисављевић
мр Душан Обрадовић
Бранка Петровић

Технички уредник: Владимир Сивцевич Волођа

Лектор: Зорица Грујичић

Штампа: Cicero print, Београд

Тираж: 1.000

ISBN 978-86-7856-077-4

„Од снажења грађанског друштва у великој мери зависи успех читавог пројекта демократизације друштва.“

др Зоран Ђинђић

Сажетак

Цивилно или грађанско друштво јесте друштво грађана. Њега чинимо МИ, појединци, грађани, када делујемо ненасилно, цивилизовано, толерантно и то као појединци, као припадници разних асоцијација (установа, организација, институција и група), и као припадници мрежа асоцијација, тј. ширих удруживања већ постојећих организација и покрета са циљем уређења заједничког живота.

Оно се разликује од појма „друштва“ у ширем значењу по томе што представља грађане који делују у јавној сфери. Дакле, није свако приватно деловање друштвено деловање које ствара цивилно друштво, већ само оно које је усмерено на јавну ствар, које се тиче целине заједнице. То је приватно, јавно деловање за општу ствар.

Зато се каже да је цивилно друштво немилитаристичко, лаичко и цивилизовано друштво, које се уздигло до одређеног цивилизацијског нивоа слободних људи и које се заснива на поштовању основних људских права и грађанских слобода, толеранцији, демократској јавности, владавини права, те економском, социјалном и политичком плурализму. Цивилно друштво у том смислу разумевамо као простор деловања грађана и алтернативних група и организација

(интересних група, невладиних организација, нових друштвених покрета, синдиката), преко којих грађани врше притисак на државне установе како би се изборили за што више слободе и аутономије.

То значи да цивилно друштво није никаква измишљотина, завера или нешто слично, већ посебна сфера која је одвојена од државе, коју сачињавају појединци, удружења, организације, институције и мреже асоцијација. Оно функционише по једној другој логици од државе и зато се говори, условно речено, о њиховој одвојености, иако су односи међу њима ипак повезани, а ту везу чини јавност. Она је посредник између сфере приватног (друштва) и сфере јавног (државе). Зато је постојање цивилног друштва основ изградње демократске, модерне државе, јер у противном ако немамо цивилно друштво, већ ауторитарно и недемократско, онда се не може изградити ни демократска, стабилна и модерна држава. Дакле, ако је база недемократска, ни надградња не може бити демократска.

Увод

Термин „цивилно“ „грађанско друштво“ постао је актуелан у јавном говору пре тридесет година захваљујући источноевропским дисидентима, и то у једном новом значењу, као појам којим се описује опозиција репресивном комунистичком режиму и стварање алтернативног простора за грађане који се боре за слободу, људска права и демократију. И данас су ови појмови у употреби, али чини се још увек недовољно суштински схваћени. Доба оваквих схватања цивил-

ног друштва је прошло и сада је време да се о њему проговори на „стари“ суштински начин.

У овој књижици сам покушао да на што једноставнији начин објасним овај појам у његовим основним суштинским елементима, спреман на ризик који следи из оваквог приступа. Писање популарних чланака који покушавају да једну сложену и теоријску појаву сведу на једноставну и лако разумљиву, увек је проблематично и наилази на критике са обе стране. Стручна јавност такве текстове потцеђује и не сматра их теоријски релевантнима, док они за које се пишу и даље су њима незадовољни, јер им ствар не разјашњавају довољно. Осим тога, познато је да покушавајући да се слободније интерпретирају неке теоријске концепције, лако се запада у њихову вулгаризацију. Задржати средину, врло је тешко.

Зато сам одлучио да појам цивилног друштва разјасним кроз појмовно објашњење његових основних елемената: грађанин, људска права, правна држава и владавина права, легитимитет, грађанска непослушност, плурализам, аутономне грађанске организације, толеранција.

Од силе до уговора – појам грађанског, цивилног друштва

Иако се мисли да је појам цивилног друштва тек новоизмишљен појам, историја и порекло му казују да је он настао већ у антици. Латински израз *societas civilis* је превод грчког *koinonia politike* и означава заједницу грађана. Друго име за овај појам јесте *грађанско друштво*, јер, уосталом, то у дословном

преводу и значи латински појам *societas civilis*. „Цивилно“ потиче од речи *civis*, што значи грађанин, грађанско. Тада је тај појам имао другачије значење него данас.

Када рашчланимо појам цивилног друштва, онда видимо да се тај појам састоји од две речи: од речи *друштва* и *цивилног*. Свака од њих објашњава један аспект појма. Ако појам гледамо само с аспекта друштва, онда видимо да он у себи садржи економски елемент, у којем појединци путем тржишта успостављају међусобне односе да би задовољили своје потребе. Производња и размена добара на тржишту сачињавају ту везу која чини друштво. *Тржиште* је основна нит која повезује појединце у друштву и на тај начин ствара друштво као сферу у којој се грађани повезују на основу интереса. Из тог је повезивања настала *јавност*, најпре као облик приватне комуникације међу људима, а касније као облик друштвене, јавне комуникације, битне за заједницу. То је довело до потребе све углађенијег и цивилизованаријег комуницирања међу људима, па се тако цивилно друштво, почело развијати и као „цивилизовано“ друштво. Тако је поред тржишта, које повезује појединце на основу економског интереса, основни интегративни елемент цивилног друштва који спаја појединце, постала и *јавност*, као скуп друштвених комуникација и социјалних веза које појединци успостављају у заједници где живе.

Поред овог економског елемента, који се односи на садржину речи „друштво“, постоји и онај други, који се односи на реч *цивилно* (грађанско), који говори о томе да је то друштво, поред друштва грађана и

цивилизовано друштво. Цивилно друштво је друштво које је настало након што је природно стање превладано успостављањем цивилизованог стања. У природном стању односи међу појединцима збивају се као борба у којој се произвољно примењује сила и у којем влада закон јачег. *Грађанско, цивилно стање не карактерише сила, већ уговор.* У њему појединци склапају уговор којим се, поред осталог, одричу примене силе у могућим споровима. Овим уговором, који у писаној форми представља устав државе, они пристају да једино власт има право да примени силу у конфликту, и то само она коју су они изабрали и уговором установили. Због тога, услов опстанка оваквог цивилизованог друштва јесте да грађани не буду наоружани и да у међусобним односима немају право да једни према другима примењују силу. Једино држава има право да примени силу и да буде наоружана, а она то може чинити само на ограничен начин, прописан уставом и законима. Држава има посебан апарат за успостављање и одржавање правног поретка (правосуђе и полицију). Војска је подређена и одговорна цивилној власти (парламенту, влади, председнику), а врховни командант и надлежни министар су цивили, а не војници. Цивилно (цивилизовано) друштво је у том смислу супротност војном и ратничком друштву. *То је друштво које претпоставља и тражи мир.* Такође, овај појам цивилизованости означава и подразумева и толерантно понашање, које омогућава људима да прихвате једни друге као равноправне и слободне чланове друштвеног поретка.

Ово је један општи оквир који означава цивилно друштво. Он се састоји од конкретних унутрашњих

елемената који га сачињавају:

1. Полазна и основна тачка која чини цивилно друштво је грађанин, који постоји само ако су загарантована његова права и слободе;
2. Грађани, појединци се повезују са другим појединцима на основу властитих интереса путем тржишта и тако стварају друштво. Оно настаје разменом роба, капитала, знања, информација. За њега је потребна правна држава и правни систем који ће бити гарант тих односа;
3. Поред правне државе, суштински елемент је и владавина права која подразумева да су сви пред законима једнаки и да им сви подлежу; да су мањинама загарантована њихова права; да се правила доносе по већ установљеним принципима у оквиру демократских установа итд.
4. Осим што се везе успостављају због материјалних интереса, постоје и друге потребе појединаца које потичу од друштвеног плурализма – плурализма интереса (економски, социјални, политички, културни плурализам), који се успоставља на основу аутономије друштвених делатности и права и слобода човека и грађанина;
5. То претпоставља аутономију друштва насупротив држави, аутономију различитих друштвених делова и асоцијација као што су привреда, наука, штампа, универзитет, синдикати, црква, културне институције, удружења грађана и сл. Држава је ту само да утврди најопштије оквире у виду закона којима се регулишу правила игре којих сви треба да се придржавају;
6. У свему томе, значајну улогу има сфера јавности,

у смислу отвореног политичког и економског простора, друштвених веза и комуникација, без које се не могу остварити слободна размена идеја и информација. Неопходан услов за то је постојање слободних и независних медија;

7. Поред тога, потребна је и грађанска, цивилна култура, која је битна за формирање грађанина, човека с властитом свешћу и одговорношћу. За то је потребна демократска или партиципативна политичка култура, јер само она је повољна за развој цивилног друштва;
8. Деловање ових грађана подразумева и културан дијалог, толеранцију и ненасилно решавање сукоба (преговорима и компромисима).

Основ оваквог концепта цивилног друштва чини грађанин.

Ко је грађанин?

Појединац се у свакодневном животу појављује у више разних улога, па се због тога говори о тројном одређењу људске личности, и то као човека, грађанина и држављанина.

Човек је одређен својим природним особинама и везама које су карактеристичне за све припаднике људског рода. Најзначајније међу њима су породичне, које су лична ствар дотичног појединца и његових најближих припадника. Зато их називамо интимним везама, а тај део живота је назван *интимном сфером*. У тој сфери човек опстаје и у њој он ступа у односе који су засновани искључиво на сродству (родбинским везама) или на личном избору (нпр. слободан избор

брачног друга, пријатеља). На том нивоу, који се најчешће формира као породица, човек задовољава своје примарне потребе за другим људима. У породици сваки човек још као дете прође кроз основне процесе социјализације, тј. процесе навикавања на живот са другим људима, живот у друштву и заједници. Тај процес је претпоставка за живот изван овог породичног круга.

Напуштајући породични круг и сферу интимности, човек се укључује у друштво, где постаје грађанин, али само ако су испуњени неки услови. Постоји неколико значења овог појма. Уобичајено је да се појмом грађанин означава припадник једне државе, њен држављанин или поданик који је у њеној правној надлежности. Такође, веома често, овај се појам користи када се говори о човеку који живи у граду, урбаној средини коју обележава урбани начин живота и градска култура. Осим тога, грађанин још означава и припадника одређене грађанске класе у односу на припадника друге класе, на пример радничке. Ипак, најчешће се појам грађанин употребљава у значењу које је садржано у појму држављанин, као ознака за припадника одређене организоване политичке заједнице у којој се утврђују и обезбеђују сви битни услови заједничког живота и односа међу људима. У овом случају својство грађанина је одређено његовим политичким положајем у друштву којег има на основу укупно датих слобода, права и дужности, које ужива у оквиру дотичне политичке заједнице. *По овом тумачењу, грађанин је само онај појединац који је носилац одређених права и дужности. Појединац, грађанин је тако схваћен као политички субјект који брине за заједницу у којој живи.*

У најопштијем смислу, грађанин (појединац) је човек са одређеним кругом права и дужности који му се признају у оквиру друштвено-политичке заједнице за коју је везан релативно трајним припадањем. Грађанин је ознака за човека који делује и живи у цивилном/грађанском друштву, у коме се брине за задовољење својих индивидуалних (појединачних) материјалних и других потреба, али и потреба друштва. Он је зато, пре свега, одређен својим интересом који настоји остварити као људско биће са свим својим особинама. Односи међу грађанима се на тај начин заснивају као интересни односи и збивају се изван породичног, интимног круга. Основ тога односа постаје на једној страни *тржиште*, на којем се размењују капитал и робе, а на другој *јавност*, која омогућава размену идеја и друштвену комуникацију. Мрежа оваквих односа, који се међусобно преплићу, чини друштвене односе и друштво. Да би се то могло остварити за све грађане једнако, свима њима се морају гарантовати иста права. Она се у овом случају гарантују уставом и законима (грађанским и привредним правом).

Међутим, да би неки појединац био грађанин и достигао статус грађанина, није довољно да има загарантована права и слободе које му као људском бићу припадају, већ је потребно да та права и користи. И поред најбољих намера и циљева, било појединаца, било државе, његова права могу бити угрожена, као и права осталих чланова политичке заједнице у којој живи. *Ако се појединац сам не ангажује на заштити својих права и права других, већ трпи њихово кршење, он није грађанин, већ поданик.* Појединац добија статус грађанина само онда ако су му правним системом

загарантована права и слободе, и само онда ако их он примењује. То значи да појам грађанин подразумева активног појединца, припадника друштва, који се брине за заједницу у којој живи, који учествује у јавном животу. Тек овакав појединац, који има статус грађанина, основни је актер цивилног друштва. Без тога, нема грађанина, а ни цивилног друштва. Дакле, грађанина нема ако нису загарантована и примењена основна људска права.

Основна људска права и слободе

Основна људска права или другачије речено, права човека и грађанина, представљају она права која припадају свим људским бићима једнако, управо зато што су људска бића. Установљавањем и гарантовањем ових права, политичка заједница (држава) омогућава заштиту појединца и њихову слободу деловања. Слобода се огледа у чињеници да појединац зна која су му права (тј. шта сме, а шта не сме чинити у свом деловању), да има могућност да их користи, као и која је граница те слободе (докле сме да се протеже такво деловање, а да не угрожава исто такво деловање другог појединца).

Развој основних људских права и слобода, одвијао се кроз неколико фаза које су се надовезивале једна на другу и из којих су настале четири генерације слобода и права. Најпре настају лична или тзв. цивилна права, затим другу генерацију чине политичка права, трећу социјална и четврту „нова људска права“.

Лична или цивилна права настају у 16. и 17. веку, као основна права из којих касније започиње развој

свих других слобода и права. То су: право на живот, слободу, власништво, на властиту срећу и слободу савести и вероисповести, слободу кретања и настањивања и сл. Ова права значе *слободу* од државне власти, те се стога још називају и *слободама*. Скуп ових права представља темељ природних права, која су темељ сваког поретка који жели бити демократски. То су природна права стога што припадају сваком човеку као човеку и претходе сваком поретку. Њих свака држава мора омогућавати и штитити, а она држава која то не чини је антицивизацијска и нехумана, јер онемогућава појединца да живи као достојанствено, људско биће. Тек на основу постојања ових права, појединац уистину постаје људско биће и човек. Главна политичка институција, према којој се формирају и на коју се ослањају ова цивилна прва јесте суд, који та права штити уз помоћ закона и устава.

Политичка права настају у првој половини 19. века, у време грађанских револуција. Признавање ових права ишло је много теже него признавање општих цивилних права. То је зато што су ова права усмерена на политичку власт (изборе и формирање власти, утицај на парламенте и сл.). Због тога је владајућа грађанска класа врло опрезно и тешко признавала проширивање тих права на широк круг грађана. Тек уз велике борбе и револуције, круг политичких права је проширен са једног уског дела грађанства. Дакле, политичке слободе и права су дуго времена били тек делимично признати за све грађане јер се тиме власт штитила од утицаја ширих маса. Тако су, на пример, пуна политичка права (пуно активно и пасивно бирачко право – право грађана да бирају и буду бирани)

имале само поједине категорије становништва. Касније је то право проширено на све пунолетне грађане. Такође и круг права је проширен, па поред бирачког права обухвата: слободу савести и мишљења, слободу говора и јавног иступања, слободу штампе, слободу политичког, синдикалног и другог удруживања и деловања, право на јавну критику државних органа и функционера.

Политичка права су права појединаца на демократију. Посредством тих права грађани учествују у стварању државне воље и у изражавању личног мишљења о јавним пословима. *Политичким правима човек постаје грађанин*, припадник заједнице јер има могућност да о тој заједници активно брине и одлучује. Човек постаје субјект те заједнице, а тиме стиче и свој грађански статус. Тек тада он може да учествује у стварању цивилног друштва, али и не мора. Ако човек та права не користи и не примењује, без обзира на разлоге, онда он не постаје грађанин. Управо се ту најбоље може објаснити *разлика између цивилног живота и цивилног друштва*. Човек живи у друштву неки свој лични, цивилни живот, а да нимало не брине за заједницу и за општи интерес. Њега не интересује шта се збива у друштву, нити настоји да своја права оствари. У том случају не може се говорити о грађанину, а ни о постојању цивилног друштва.

Социјално-економска права су произашла из промењене улоге државе, која није више само политичка и правна установа, већ и социјална и културна заједница, која интервенише у привредном животу како би заштитила привредно и економски слабије.

Захтеви за проширивањем права са политичких на економска и социјална настали су под утицајем организованог радничког покрета у 19. и 20. веку. Економска права су: право власништва, право наслеђивања, право на ограничено радно време, на заштиту на раду, на социјално осигурање запослених, право на штрајк. Социјална права су: право на заштиту здравља, право на школовање, право инвалида на заштиту и материјално обезбеђење, право на заштиту мајке, детета и породице.

Нова људска права су четврта генерација слобода и права, која се развила под деловањем нових цивилизацијских чиниоца и проблема. Ова нова права се надопуњују на она већ поменута. Та нова права су, на пример, еколошка права (право човека на здраву животну средину), право на самоуправљање и партиципацију, право на културу и језик. Ту је још и низ других нових права, као што су право на заједницу, слобода од манипулација, право на заштиту приватности (лични подаци који се налазе у полицији, банкама, здравственим установама) и сл.

Дотична права и слободе уживају сви људи, самим тиме што су људска бића, а то значи без обзира на то да ли су држављани дотичне земље (то се односи на личне слободе и цивилна права). Насупрот томе, нека друга права и слободе уживају само држављани дотичне државе (нпр. политичке слободе и права у виду бирачког права).

Поред ових побројаних индивидуалних људских права, постоје и права националних мањина и етничких група, која се обезбеђују ради очувања њиховог националног идентитета и самобитности, а односе се

на очување, развој и изражавање њихове етничке, културне, језичке и друге посебности, као и на употребу националних симбола.

Људска права су инструмент ограничавања државне власти, која ова не сме да прекорачи. *То су слободе отпора држави*. У демократској теорији и демократским друштвима, основна људска права се означавају као она граница коју власт не сме да прекорачи, ако хоће да буде демократска. Она су општи оквир система у оквиру којег свака власт мора подесити своје деловање, и не може самовољно да та права сужава или шири, већ од њих, као природно задатих, мора полазити. Људска права су пред-државна и пред-уставна категорија, коју не може одређивати ниједна партија, власт или држава, а поготово не једна особа (владар). Људска права се не могу и не смеју давати, поклањати или одузимати. Она су природна права која претходе сваком поретку, те их као таква сваки поредак мора гарантовати и штитити, и то не само од других људи који их могу угрозити, већ и од саме државе.

Упркос томе што постоје међународне и државне одредбе о заштити људских права, стварно стање људских права и њихова примена у пракси показују да су честа њихова кршења. Гажењем човекових права и слобода, власт врши узурпацију на коју је дозвољено узвратити „отпором угњетавању“, као што су то говорили велики мислиоци Џон Лок и Жан-Жак Русо, и како је то прокламовала Француска револуција (1789) „Декларацијом права човека и грађанина“. Данас се то назива правом на грађанску непослушност.

Грађанска непослушност – отпор угњетавању

Грађанска непослушност представља јаван, не-насилан и свестан политички чин којим се грађани супротстављају неком важећем правном пропису (закону) или пак, одбијају да испоштују одређене одлуке власти. Циљ овакве акције је настојање да се оспоравани правни пропис измени, односно да се изнуди промена одређене политичке одлуке, за коју се сматра да нарушава основни принцип устројства демократске заједнице – *принцип праведности*.

Овде се ради о типу политичке делатности у којем грађани свесно и неприкривено улазе у конфликт с влашћу, како би режиму и већини која га подржава указали на неоправданост и погубност неког закона или политичке одлуке. Полазна претпоставка из које се извучи акција грађанске непослушности, заснива се на ставу да политичка заједница почива на неким вредностима које ниједна власт не сме доводити у питање. Једна од тих кључних вредности сваке заједнице су, како смо већ рекли, основна људска права и слобода. Оне су основа правног поретка, али и основа постојања грађанина. Без ових слобода и права не постоји грађанин, а исто тако не постоји ни правни поредак, јер нема кога да штити, осим самога себе, а тада није више реч о правном поретку. Ако дође до нарушавања ових права и слобода, грађани имају право да изразе грађанску непослушност у циљу заштите својих права, али и у циљу заштите демократских основа правног поретка. На тај начин грађани подсећају власт да је сама прекршила темељне одредбе и принципе демократског поретка, те да

се понаша противправно. *Дакле, грађанска непослушност не жели да сруши и разори постојећи политички поредак (државу), већ управо обрнуто, она жели да га ојача и учини легитимнијим (оправданим) и стабилнијим.*

Најчешће тумачење оправдавања поступака грађанске непослушности, налази се у теорији Џона Ролса, према којој закони могу бити неправедни, али их ипак треба поштовати, осим у изузетним случајевима, јер законитост сама по себи гарантује остварење правних вредности, друштвеног мира и реда. По његовом мишљењу, неопходно је да буду испуњена три услова да би се чин грађанске непослушности могао сматрати оправданим (легитимним):

1. Прво, треба да је реч о битној и очитој неправди, под којом се подразумева кршење основног начела праведности – једнаког права на слободу. Протест мора бити усмерен против тачно прецизираних и добро одређених случајева у којима је нарушена правичност;
2. Друго, потребно је да су сви остали, легални облици протеста исцрпљени, тј. да су се показали као неуспешни;
3. Треће, граница коришћења грађанске непослушности треба да буде таква да не угрожава сам опстанак заједнице, и да не доводи у питање права трећих лица. Битно је да не дође до општег непоштовања устава и закона, јер у том случају више није реч о грађанској непослушности већ о побуни и револуцији.

Иако се чином грађанске непослушности, изражава непослушност одређеном закону, ипак се и даље

задржава поверење у закон. Дакле, принцип законитости (поштовања правних прописа), не доводи се у питање, већ се у питање доводи сама садржина закона (у целини или само неки његов део). Из историје нам је добро познато, да закони могу бити изразито недемократски и расистички, као на пример фашистички закони. Ови закони не штите права и слободе грађана, већ се њима та права сужавају и онемогућавају како би се заштитила држава. Ово је само један пример где демократска већина може, поштујући правне процедуре, донети законе који крше основне принципе на којима почива једна политичка заједница. Тиме се доводи у питање и сам смисао постојања такве власти, јер принуда је оправдана само док стоји у функцији слободе. Оног момента, када власт принуду користи да би ограничила и сузбила слободу и права грађана, она је напустила свој део обавезе према грађанима, да ће им штитити права и слободе. Када власт напусти своју обавезу и престане да штити права и слободе својих грађана, тада и грађани немају обавезу да се покоравају таквим законима и таквим одлукама власти. *Ако власт не омогућује и не штити слободу и права људи, не може од њих ни тражити да узврате обавезом послушности и поштовања такве власти.* Уосталом власт је ту да служи грађанима, а не обрнуто, да грађани постоје ради власти. Право на непослушност према оваквим изопаченим и антицивизацијским законима и власти, пре свега је дужност према људскости и хуманизму, а потом и највише изворно право грађана које још неки називају и *правом свих права*, јер омогућава да се касније развију и признају и сва остала права и слободе.

Кршећи неправедни правни пропис или одлуку власти, акцијом грађанске непослушности, грађани не чине *не-право*, већ напротив, они критикују власт да се сама понаша противправно. На тај начин, грађанска непослушност постаје средство које утврђује демократско уређење. Супротстављајући се неправди у границама поштовања права, она спречава одступање од начела праведности и исправља их кад се догоде. Због тога, грађанска непослушност није могућа у недемократским, тоталитарним и ауторитарним системима, јер се не може тражити обнова демократских начела правичности тамо где она нису ни постојала, већ само у заједници чија је власт демократски легитимисана. У недемократским системима ради се о побуни против постојећег режима као неправедног и нелегитимног.

Дакле, крајњи циљ грађанске непослушности није рушење правног система, већ његова обнова и реафирмација (када је он нарушен и угрожен) у његовом изворном демократском значењу владавине права и правне државе.

Правна држава и владавина права

Иако расправе о правној држави трају већ два века, оне су код нас опет обновљене захваљујући поражавајућем искуству реал-социјалистичке партијске државе. Основ настанка идеје за успостављањем владавине права, путем закона, био је да се ограничи самовоља појединаца према другим појединцима, али првенствено да се ограничи самовоља владара и власти у деловању према појединцима. Дакле, основ-

ни покретач за развој и настанак правне државе јесте идеал остварења слободе појединца у заједници. И слобода, на крају крајева, мора имати своје границе, не може бити апсолутна, јер у противном прети опасност да се претвори у борбу свих против свих и да нас врати у природно стање. Зато је најбоље да се и она ограничи и то само у оном смислу да ништа не чинимо другима што не бисмо чинили себи. Слобода постоји само онда ако постоји слобода за све, и ако не задире у слободу другог. Да до тога не би дошло, ту је слободу потребно законски регулисати. Уосталом, тек овако законски регулисана слобода је гарант да се она може и остварити, јер постоји гарант (држава) да ће је допустити и заштитити.

Међутим, поставља се питање да ли је она самим тим и остварена. То што постоје закони не мора још ништа посебно да значи, јер они могу бити такви да ту слободу спречавају и потискују, а не да је омогућавају. Или пак, закони могу бити добри, али се не морају примењивати, јер не постоје друге гаранције и ограничења власти. Због тога није само довољно да једна држава буде правна у смислу владавине закона, већ је потребно да поред тога у њој на делу буде и владавина права.

Током 19. века правна држава се развија као захтев за успостављањем грађанског друштва, на супрот владајућем систему апсолутне монархије. На тај начин правна држава постаје оквир, који омогућава да се развију основни елементи грађанског друштва, а у то време то су: укидање старих привилегија племства, ограничавање политичке власти правом, успостављање ефикасне демократске контроле јавности над вршењем

власти, подела власти на законодавну, извршну и судску власт која мора бити независна, гарантовање основних права и слобода човека.

Овај концепт је заснован на минималистичком регулисању друштвених односа, а изражен је у максими: „Све је слободно што изричито није законом забрањено.“ Основна идеја и моћ ове максиме, налази се у принципу важења законитости, тј. да сваки појединац може одговорати и бити кажњен само за оне ствари које су изричито наведене у закону као кажњиве. За све остале радње које појединац (грађанин) у свом животу чини, а које нису наведене у закону као кажњиве, не може бити кажњен. Такође, држава нема права да кажњава за оне радње које су учињене у време док та радња није била законом кажњива. Поближе речено, закони се не смеју доносити ретроактивно, тј. да важе уназад. Ако је неко и извршио неку радњу која је сада законом кажњива, али није била предвиђена као кажњива у време док је радња учињена, закон нема право да га казни.

Основна суштина овако схваћене идеје правне државе јесте, да треба да владају право или закон, а не појединац или нека група људи, како се моћ, која је иначе везана уз власт, не би претворила у свемоћ и свевласт, у случају када нема својих ограничења. Зато је потребно да се политичка власт стави у оквире и границе права. Дакле, власт је ограничена такође правом, као и сваки грађанин понаособ, што значи да закони вреде за све једнако и да нико од њих не може бити изузет. Законима је тачно прописано шта власт сме и колико, као и шта смеју појединци. Пред законом су сви једнаки, и грађани и владари.

У најопштијем смислу, правна држава је свака она заједница која почива на владавини закона, а не на самовољи појединаца или како би то рекао италијански теоретичар права Норберто Бобио „то је владавина закона, а не људи“. Међутим, ово одређење није довољно, јер се данас сматра да правна држава може бити само она држава која почива на принципима владавине права.

Концепт владавине права је резултат енглеске традиције настале у 17. веку која је први пут поставила питање о суверености политичке власти и њеним границама. Владавина права не полази од постојања суверене политичке власти као по себи дане или богом дане, већ поставља питање о праву на њено вршење и о њеном извору. Она се пита за основе њене легитимности (оправданости), а одатле следе и одређене разлике између правне државе и владавине права.

Иако је правна држава тесно повезана с англосаксонском теоријом владавине права, ипак, између ова два блиска начела не постоје само појмовне разлике. Владавина права у први план поставља питање о томе које су то претпоставке за један добро уређен правни поредак, у коме ће власт бити ограничена правом, како би се максимално сузиле могућности самовоље и злоупотребе важећих правних прописа (позитивног права). Насупрт њој, правна држава се не пита за садржај закона, већ само за то да се односи у друштву регулишу помоћу њих. Дакле, за правну државу није битно какви су закони и ко их доноси, већ само да се влада помоћу њих, а не да владају неки појединци и групе по властитом нахођењу.

Зато се владавина права пита о томе какви су закони, да ли задовољавају основна прокламована демократска начела, ко их доноси и како. Од тога зависи да ли ће нека држава бити демократска или недемократска.

Формално значење појма правне државе, као владавине закона, у коме се не пита за њихов садржај и циљ, у двадесетом веку су, до апсурда, испуниле фашистичка и реалсоцијалистичка држава. По овом формалном принципу и Хитлерова и Стаљинова држава су биле правне, јер су у њима постојали закони на основу којих су владали и на основу којих су чак извршили и велике злочине. Зато је било потребно да се овај формални појам правне државе превазиђе материјалним тумачењем, у којем је битно то да ли је та држава и праведна осим што је правна, односно, да ли остварује начела правде, слободе, људских права и демократије. Тако је правна држава проширена појмом владавине права.

Из овог видимо да су и правна држава и владавина права настале с истим циљем и да почивају на сродним принципима. Иако је за време фашизма и стаљинизма, међу њима наступио дубоки расцеп, последњих деценија оне се међусобно све више приближују, те се стога данас правна држава и владавина права најчешће употребљавају као синоними. Зато се каже да је *правна држава само она држава која почива на принципима владавине права*. Основни принципи на којима почива су: демократија, легитимитет власти, подела власти, парламентаризам, политички плурализам, признавање људских слобода и права.

Када се дакле може говорити о правној држави и шта се под тим подразумева?

Држава као правна организација постаје правна држава само онда ако се државна власт ограничи и веже уставом и законима, ако постоји подела власти на законодавну, извршну и судску власт (које су међусобно самосталне и које једна другу контролишу), те ако постоји владавина права и гаранција основних људских слобода и права. Дакле, кад се данас говори о правној држави, углавном се мисли и на владавину права као њен незаобилазан сегмент.

У једном друштву постоји правна држава, само уколико је оно правно и праведно, и у којем се односи политичке власти и појединаца утврђују и одређују правом. Први корак у том правцу јесте да власт буде легитимна.

Легитимитет – сагласност за владање

У читавој политичкој историји постоји и присутна је тежња владара да нађу начина како да оправдају свој поредак и власт. Проблем објашњавања зашто неко има право да врши власт и да је при томе још врши и на одређени начин, јесте основни проблем који се у политичкој теорији означава појмом легитимитета. Сви владари настоје да своју власт оправдају, трудећи се при томе да се пред народом представе у позитивном светлу, а то у овом случају значи да нађу довољно добар и ваљан разлог зашто баш они владају.

Насупрот теоријама које власт оправдавају бољом вољом, у 18. и 19. веку настају теорије народног суверенитета, које тврде да сва власт произлази из народа и припада народу. Легитимна је само она власт коју је изабрао сам народ. Овде се легитимност власти постиже тако што се установљавају рационалне проце-

дуре на основу којих се она упоставља и функцио-нише. Те процедуре представљају низ формализованих, апстрактних и универзалних поступака, које је потребно остварити и испоштовати како би се нека власт могла сматрати легитимном. Оне су веома битне, јер нису чести случајеви када властодршци кроз манипулацију и превару покушавају да прибаве легитимитет својој власти. То се најчешће догађа онда када се прескоче или изоставе одређене процедуре.

Најважније процедуре за постизање легитимитета су:

- а) Уставна и правна заштита неотуђивих права човека и грађанина, које власт не може једнострано укинути или ограничити;
- б) Власт се установљује на слободним, вишепартијским изборима где грађани (народ) сами по својој слободној вољи, између више кандидата, бирају своје представнике који ће у парламенту заступати њихове интересе;
- в) Избор народних посланика као и начин одлучивања у парламенту, мора бити уставно и законски регулисан, тј. мора бити прописано када је нека одлука важећа. Већинско начело одлучивања је основно правило у процесима избора и парламентарног одлучивања, али уз обавезну заштиту мањинског мишљења у парламенту. Ту није неважно да ли је то обична (натполовична) већина или пак двотрећинска већина. У неким врло важним стварима за саму државу, одлучивање може бити и консензуално (једногласно);
- г) Резултати таквог одлучивања морају бити уобличени у рационалне и праведне законе, помоћу којих се влада.

Легитимитет у најопштијем смислу означава политичку власт која влада по опште прихваћеним принципима. Овај принцип значи и подразумева да грађани своју политичку заједницу и поредак не прихватају само из навике, обичаја или из страха од репресије, већ из уверења да је он ваљан и оправдан. Због тога се каже да је легитиман онај поредак у коме постоји сагласност између оних који владају и оних над којима се влада.

Плурализам – друштвени, политички, страначки

Реч плурализам потиче од латинског израза *плуралис*, што значи мноштво. Употребљава се као израз којим се утврђује да у природи или друштву постоје појаве и процеси који су различити и који се не могу свести на једно, или на неку заједничку основу.

Идеја плурализма састоји се од тога да човек има различите потребе и интересе који се задовољавају и остварују у оквиру различитих група, удружења и организација. Плурализам полази од става да друштво не чине изоловани грађани, већ њихове друштвене заједнице (синдикати, црква, културна и друга удружења, клубови, породице, професионална удружења, спортске групе и сл.), међу којима је и држава. На тај начин, човек не припада само једној заједници, већ многим заједницама у којима задовољава разноврсност својих интереса и потреба. Због тога се разликују различити видови плурализма: *друштвени плурализам, политички плурализам и страначки плурализам (партијски)*.

Основни и најшири је *друштвени плурализам*, који се заснива на аутономном цивилном друштву и релативно слободним и равноправним грађанима. Политички и партијски плурализми се заснивају само на реалном друштвеном плурализму. Без основе у друштвеном плурализму, који представља стварне потребе, интересе и осећања људи из различитих друштвених група, партијски и политички плурализми постају празна форма без садржаја. За плуралистичко друштво у којем постоји национални, религијски, културни и социјални плурализам, веома је значајно да те друштвене групе, међу којима постоји значајна разлика, имају једнако право и услове под којима могу да се укључују у рад политичких институција, организација и процеса.

Политички плурализам је ипак ужи од друштвеног, али шири од партијског. Он обухвата ширу структуру политичког система и омогућава да организоване снаге друштвеног плурализма дођу што потпуније до изражаја приликом одлучивања о битним питањима за своје интересе и интересе шире заједнице. Он претпоставља плуралистичку демократију у којој се политички живот не одвија само у странкама, парламенту или влади, већ и у цивилном друштву, у све бројнијим групама, удружењима и организацијама. Без овог ширег политичког плурализма, ни страначки плурализам не може дати позитивне демократске резултате.

Страначки плурализам подразумева мноштво партија. Плуралитет партија постаје један од главних покретачких елемената демократског процеса, јер омогућава да поред владајуће партије или коалици-

је партија, постоји и опозиција која тој владајућој групи представља контролу и на тај начин је онемогућује да буде свемогућа, тј. да доноси одлуке које су штетне за ширу друштвену заједницу. Осим тога, она у организованој демократској процедури може смени-ти партију на власти уколико ова није довољно одговорна према друштву и својим бирачима.

Насупрот плурализму постоје и монистички типови политике и политичких система у којима се укида плуралистичка основа друштва и своди на један центар који о свему одлучује мимо осталих. Укида се више паралелних и равноправних субјеката одлучивања у заједници и сви се они свде на један. Ти системи се најчешће називају тоталитарнима јер су под своју контролу ставили целокупни друштвени спектар различитих интереса и потреба.

За постојање демократског плурализма, поред већ поменуте широке друштвене основе, потребно је и постојање општеприхваћених и јасно дефинисаних правила игре. Ту је нарочито значајно да постоје вредности права и начела владавине права, којима се одређују границе и понашања свих политичких субјеката који учествују у плуралистичком процесу. У случају монистичког система та правила нису потребна, јер је он по својој природи антидемократски пошто је већ ионако насилно искључио из игре све остале постојеће субјекте. Монистички систем води у затворено, ауторитарно друштво и не одговара принципима цивилног друштва.

Плуралистички систем припада типу отвореног друштва које је основ за цивилно друштво. У оквиру плуралистичког друштва постоје добре основе за

развој цивилних иницијатива, група и покрета који имају разне називе (интересне групе, групе за притисак, невладине организације, друштвени покрети и сл.).

Организације друштва – цивилне, грађанске организације

Све организације које делују у друштву можемо поделити на државне организације (јавни сектор) и недржавне организације (приватни сектор). Недржавне организације, које покрећу грађани на основу своје приватне иницијативе, јесу организације цивилног друштва.

Све недржавне организације се деле на *профитне* (комерцијалне) и *непрофитне*. Профитне су оне организације чије деловање има за циљ стварање профита и увећавање постојећег капитала (нпр. предузећа у приватном власништву). За разлику од њих, непрофитне су оне организације које не стварају профит, или ако га стварају, не улажу га у поновно увећање капитала, већ у друге различите добротворне и хумане циљеве (организације и удружења грађана). Непрофитне организације немају за циљ увећање капитала, чак и онда кад остварују неки профит. Тај профит углавном користе за рад својих организација.

Непрофитне организације може оснивати, поред самих грађана, и влада, па их зато делимо на *владине* (јавне) и *невладине* (приватне) непрофитне организације. Кад говоримо о организацијама друштва, онда се увек говори о овом другом типу непрофитних организација – невладиних. *Невладине, непрофитне организације* су аутономне и самосталне организације

које су основале групе грађана с различитим мотивима, интересима, циљевима и потребама. То су све оне организације које нису владине (државне), иако и држава има своје организације које се баве решавањем сличних проблема, али уз помоћ државног апарата (контролом и финансирањем њихових активности). Невладине организације делују другачије од владиних. Суштину њиховог деловања чини повезивање појединаца без посредовања или контроле државе ради остваривања неког заједничког циља или афинитета. Настају као својеврсна алтернатива решавању многобројних проблема на разним пољима људских делатности, које не успевају да реше или не решавају на задовољавајући начин постојеће државне институције и организације.

Невладине организације су један од облика интересних група и једна од могућих форми удруживања грађана. Иако је удруживање грађана стара појава, невладине организације су ипак феномен који обележава данашње савремено друштво. НВО су она удружења грађана у које се они укључују да би остварили и задовољили неке своје приватне и опште друштвене интересе, мотиве и потребе. Та удружења имају статус правног лица (институционализована су), одвојена су од државе, непрофитног, некомерцијалног и непартијског су карактера, заснована на добровољном раду и улагању средстава.

Невладине, непрофитне организације се могу поделити на организације које служе свим члановима друштва и оне које служе само члановима одређених друштвених група. Организације које служе свим члановима друштва (јавне услужне организације) јесу

на пример фондације, хуманитарне и добротворне организације, саветодавне организације, организације за пружање социјалних услуга. Организације које служе члановима специфичних група су разна професионална и стручна удружења, клубови, интересне групе, политичке партије, савези.

Деловање ових организација може бити самостално или заједно са другим организацијама, када се стварају мреже ових организација. Облици виших удруживања у оквиру којих могу деловати ове организације су координације, савези, покрети. Тек развојем и стварањем оваквог мрежастог деловања мноштва организација, група и појединаца, настаје цивилно друштво.

Толеранција – врлина заједничког цивилизованог живота

Толеранција или трпљење, означава став према којем се у свакодневном заједничком животу понашамо тако да отрпимо штету што нам је наносе други појединци или групе својим деловањем или пак исказаним мишљењем. То чинимо стога што желимо да, у име неких виших циљева заједничког живота, одустанемо од насилног онемогућавања свих оних који нам наносе штету.

Толерантан може бити само онај појединац или група који има могућност располагања силом, па у име неких виших вредности може од ње, по својој слободној вољи, да одустане, тј. да пристане на трпљење. Ако те снаге и силе нема, ако нема моћи да нанесе штету моћнијем, онда се не може говорити о

толерисању других, јер онај који је немоћан, не може ни да толерише. Немоћни се не толеришу већ само игноришу. У модерном друштву, држава је та која има монопол легалне и легитимне примене силе у строго, законски прописаним оквирима, преко којих не сме прелазити. Управо зато што располаже највећом могућношћу примене силе, она је одлучујући субјекат толеранције. У том политичком значењу, толеранција је одустајање од примене средстава државне принуде против исказаног мишљења и деловања појединаца и група, иако она одступају од преовладавајућег уверења и система вредности.

Због тога се толеранција сматра једним од начина подстицања и гаранције слободе онога чије се мишљење и деловање толерише, јер се полази од става да, иако се са њим не слажемо, и на неки начин нам наноси штету, ми му ипак дајемо за право да то мишљење изнесе и да делује по свом властитом нахођењу. На тај начин слобода постаје највиша вредност неког друштва, а тиме и толеранција, као врлина заједничког живота, која онда постаје начело поступања у свим сферама живота у заједници (економији, култури, спорту, политици...).

Међутим, ту се појављује проблем. Да ли тај, којем ми дајемо слободу мишљења и деловања, исту такву слободу даје нама? Ако је неко толерантан према другоме и другима, онда исто то он очекује и од њих, да буду толерантни према њему. То је услов да се изгради здраво и толерантно друштво. У противном, ако је само једна страна толерантна, а друга није, онда смо на нивоу „владавине силе“, права јачег и потчињавања. Ово је једно кључно питање и проблем

толеранције, који се још назива и њеним парадоксом, а који се може укратко свести на питање: *да ли треба бити толерантан према ономе ко није толерантан?*

Због тога је толеранција као став и политичко понашање могућа једино према оним уверењима, мишљењима и деловањима која једнакост и слободу признају као права свих чланова заједнице и не намеравају да их насилно укину. Отуда и заговорници толеранције признају оправданост нетолерантног понашања према насилницима. Овај парадокс толеранције Карл Попер је образложио као нешто што се мора прихватити као једино могуће, јер би одустајање од насиља спрам насилника или заговорника насиља, значило одустати од слободе, једнакости и праведности као темељних вредности заједнице. То значи да се не може толерисати она врста нетолеранције која прераста у насиље.

Закључак – постоји ли цивилно друштво у Србији?

Кад је реч о цивилном друштву у земљама у транзицији, познати истраживачи и теоретичари Линц и Степан наводе с тим у вези један аргумент који је значајан нарочито за земље у транзицији као што је Србија, а то је да цивилно друштво има веома важну улогу у отпочињању и завршетку транзиције. „Једно робусно цивилно друштво, са својом способношћу да рађа политичке алтернативе и надзире владу и државу, може помоћи да транзиција отпочне, помоћи у пружању отпора повратку на старо и довршењу процеса транзиције, као и учвршћења и продубљења

демократије. У свим фазама демократског процеса, према томе, једно активно и независно грађанско друштво је од непроцењиве користи“ (Хуан Линц, Алфред Степан: 1998; 24). Постоји ли у Србији демократска држава која омогућава уставни, правни и политички оквир за његов развој?

Позовемо ли у помоћ дефиницију цивилног друштва коју је дао Чарлс Тејлор, можемо да кажемо да цивилно друштво у минималном значењу постоји јер постоје слободна удружења која нису под туторством државне власти. У земљи делује преко 30.000 различитих удружења грађана, око 700 фондација и задужбина, хиљаде синдиката. Припадност овим организацијама, изражена кроз формално чланство, или симпатизерство (волонтерски рад и подржавање) исказује 13% грађана према професионалним и струковним удружењима док према НВО овај проценат активиста је нешто мањи и износи 11%. Активистичко језгро и континуирана активност, као и интензитет припадности организацији, осећа сваки четврти члан НВО (Срећко Михаиловић, Зоран Стојиљковић, Ђорђе Вуковић, Жарко Пауновић, Милош Мојсиловић: 2005).

Међутим, тешко бисмо могли рећи да постоји цивилно друштво у строжем значењу, јер број, структура и умреженост постојећих слободних удружења не омогућава друштву да се структурира и координира своје активности, а још мање може битно да утиче на државну политику. Организације су уситњене, фрагментиране, па чак често и у конфликтима. Нема довољног броја организација које међусобно сарађују и комуницирају и тиме стварају велики број

испреплетених мрежа на свим хоризонталним нивоима друштва¹ У истраживању јавног мњења (Срећко Михаиловић, Зоран Стојиљковић, Ђорђе Вуковић, Жарко Пауновић, Милош Мојсиловић: 2005), испитана је друштвена моћ невладиних организација на основу процене јачине њиховог доприноса изласку земље из кризе. Према том истраживању приближно половина грађана сматра да НВО могу одиграти мању или већу позитивну улогу при изласку из кризе, а трећина њих сматра да цивилни сектор може да игра тек допунску и корективну позитивну улогу. Перцепција грађана о процени друштвене моћи невладиних организација није далеко од истине, јер су ове организације у ситуацији да не могу ни да имају неку јачу улогу утицаја на политичке одлуке. За то постоје следећи разлози:

Прво, као што смо рекли, држава није омогућила институционалне механизме и процедуре за јачи утицај невладиних организација, али и других организација цивилног друштва.

Друго, сам сектор је доведен у кризу јер нема стабилних извора прихода. „Подаци говоре да је сам опстанак сектора озбиљно угрожен, јер чак 63% организација није обезбедило средства за 2005. годину“ (НВО сектор у Србији: 2005; 4). Један део организација је већ престао са радом (процена је око 10–15%), а добар део иностраних донаторских организација се повукао и престао да ради у Србији. Домаћи извори

¹ Нпр. једна од највећих мрежа невладиних организација која делује на националном нивоу (Федерација невладиних организација Србије) има око 400 чланица. Можда је то са становишта данашњих прилика доста, али са аспекта потреба то је свакако мало.

прихода су мали с обзиром на социо-економске прилике које владају у земљи, а држава још увек није на адекватан начин дала пореске и финансијске олакшице за додатне изворе финансирања.

Треће, према организацијама цивилног друштва и то нарочито према НВО, још увек је присутна велика доза неповерења. Ове организације „у извесној мери пате од дефицита поверења. То свакако представља значајно ограничење њиховој претензији да у транзиционим променама одиграју значајну улогу“ (Срећко Михаиловић, Зоран Стојиљковић, Ђорђе Вуковић, Жарко Пауновић, Милош Мојсиловић: 2005; 18). Неповерење грађана према овим организацијама као што показују истраживања представља доминантан однос већ дужи низ година.

Четврто, у јавности цивилно друштво и организације цивилног друштва су проказани и проскрибовани појмови. И о једном, и о другом, постоје бројне предрасуде и стереотипи који су највише проузроковани непознавањем суштине ових појмова и појава. То показују сва досадашња истраживања, где велика већина грађана не зна, нити је упозната са тиме шта је цивилно друштво и организације које га чине.

Пето, да би се имало утицаја на политичке одлуке, не може се деловати аполитично и бежати од политике у њеном најширем значењу (брига за заједницу и опште добро). Због непознавања основне суштине политике и политичких активности, због прозивања оних који се баве политиком као нечим нечасним, као и разочараности у нашу политичку сцену, већина невладиних организација бежи од политике и политичких активности које би имале неке утицаје према

држави и влади. На тај начин се затварају у своје уско-стручне и еснафске проблеме (што је такође легитимно), не покушавајући да се позабаве и пословима који имају опште-јавни карактер (а самим тиме и политичку конотацију). Због тога оне остају изоловане и зачаурене у свој микро свет који нема већег утицаја на друштво и јавни живот. Грађани подржавају широки концепт политике као бриге за заједницу и сматрају да ове организације треба да утичу на важне политичке одлуке, али не подржавају њихово директно учешће у политици које је везано за сарадњу са политичким странкама и учешће у борби за власт. Исто тако, подржавање концепта политике у ширем значењу, не значи да су они спремни на властито ангажовање у овим и оваквим активностима. Грађани су сами још увек недовољно укључени у било који од видова социјалног и политичког активизма. Преко половине испитаних грађана (62%) у току последњих годину дана није пружало никакву помоћ комшијама и уопште члановима друштвене заједнице. Исто тако 68% њих није учествовало у јавним акцијама (штрајковима, протестима, демонстрацијама).

Даљи развој цивилног друштва и његово јачање (поред већ побројаних проблема) зависиће и од усвајања нових културних и вредносних образаца, као и од стварања што гушће мреже различитих грађанских иницијатива, организација и институција. „Од снажења грађанског друштва у великој мери зависи успех читавог пројекта демократизације друштва... Започиње се неким политичким пројектом, следећи корак је институционализација, стварање закона и институција, али онај последњи је стварање понашања, навика и културе према којој би се

поштовале институције... То могу да обезбеде само мале мреже тих институција кроз које партиципирају милиони грађана, који на крају, заправо јесу учесници у том великом пројекту. Ако се не деси тај трећи део, ако демократија не постане култура, онда ништа не вреде ни институције..." (Зоран Ђинђић: 2003; 13)

Abstract

Civil or teh citizens society is a society of the citizens. It is consisted of US, individuals, citizens, acting in a non-violent, civilized, tolerant and as individuals, members of various associations (institutions, organizations and groups) and as members of networks of associations, i.e. wider forms of assembly of already existing organizations and movements with goal to manage the common life.

It is different from the term of „society“ in a wider sense since it represents the citizens that act in a public sphere. Thus, each private acting is not social acting that creates civil society. It can be only the one that is directed towards the public thing that is important to the community as a whole. That is private, public acting for the common thing.

It is therefore said that civil society is non-militaristic, lay and civilized society, that is up to certain civilization level of free people that is based on the respect of human rights and civil liberties, tolerance, democratic public, rule of law and economic, social and political pluralism. Civil society in that sense may be understood as a space for action of the citizens, alteranive groups and organizations (interest groups, NGOs, new social movements, trade unions), through which the citizens put pressure on the state institutions with aim to fight for more freedom and autonomy.

That means that civil society is not any fabrication, conspiracy or something similar, but special sphere that is divided from the state, consisted of individuals, associations, organizations, institutions and networks of associations. The civil society is functioning in different logic than state and therefore we say, conditionally, about their separation although their relationship are linked by the publicity. The publicity is mediator between spheres of private (society) and sphere of the public (state). Therefore, existence of civil society is a basis of democratic, modern state, since if in contrary, we do not have civil society, but authoritarian and non-democratic society, it is not possible to create democratic, stable and modern state. Thus, if the basis is not democratic, superstructure may not be democratic too.

Основна литература:

1. Бранка Петровић, ур. (2002), *Цивилно друштво и невладин сектор*, Магна Агенда, Београд.
2. Чарлс Тејлор (2000), *Призивање грађанског друштва*, Београдски круг, Београд.
3. Драгица Вујадиновић (2004), *Појам цивилног друштва у савременом контексту*, *Цивилно друштво и политичка култура*, Књига 2, уредници Драгица Вујадиновић, Лино Вељак, Владимир Гоати, Веселин Павићевић, ЦЕДЕТ, Београд.
4. Џон Кин (2003), *Цивилно друштво – Старе слике, нове визије*, Издавачка кућа Филип Вишњић, Београд
5. Извештај о предизборним кампањама НВО у Србији *Издаз 2000 – НВО за демократске и фер изборе*, уредили: Жарко Пауновић, Наташа Вучковић, Миљенко Дерета, Маја Ђорђевић, Фонд центар за демократију, Центар за развој непрофитног сектора, Грађанске иницијативе, Београд.

6. Милан Подунавац (2005), *Српски пут у грађанску нормалност/нормалну државност, цивилно друштво и политичка култура*, Књига 2, уредници Драгица Вујадиновић, Лино Вељак, Владимир Гоати, Веселин Павићевић, ЦЕДЕТ, Београд.
7. NGO Policy Group: Сања Николин, Жарко Пауновић, Наташа Вучковић, Рефик Шећибовић, *Трећи сектор у Србији – стање и перспективе*, Центар за развој непрофитног сектора, Београд, 2001.
8. Срећко Михаиловић, Зоран Стојиљковић, Ђорђе Вуковић, Жарко Пауновић, Милош Мојсиловић: Истраживање јавног мњења Србије – лето 2005. године *Политичке поделе у Србији у контексту цивилног друштва*, ЦЕСИД, Београд.
9. Становичић Војислав, (1993), *Цивилно друштво*, Енциклопедија политичке културе, Савремена администрација, Београд.
10. Вукашин Павловић (2002), *Консолидација демократије и цивилног друштва*, у зборнику *Посткомунизам и демократске промене*, Југословенско удружење за политичке науке и Факултет политичких наука, Београд.
11. Вукашин Павловић (2005), *Цивилно друштво и демократија*, Југословенско удружење за политичке науке, Чигоја штампа, Грађанске иницијативе, Факултет политичких наука, Београд.
12. Вукашин Павловић, ур. (1994), *Потиснуто цивилно друштво*, Еко-Центар, Београд.
13. Жарко Пауновић, (2006), *Невладине организације*, Службени гласник Србије, Београд.
14. Жарко Пауновић, ур. (2007), *Будућност цивилног друштва у Србији*, Центар за развој грађанског друштва Миленијум, Ниш.
15. Зоран Ђинђић (2003), *Улога невладиних организација у демократском друштву*, зборник *Улога невладиних организација у демократском друштву*, уредио Жарко Пауновић, Центар за развој непрофитног сектора, Београд.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

321.011.5

ПАУНОВИЋ, Жарко

Грађанско – цивилно друштво / аутор
Жарко Пауновић. – Београд : Демократска
Странка, Истраживачко-издавачки центар,
2007 (Београд : Cicero print). – 41
Стр. ; 20 см. – (Мала библиотека Србија
- нови почетак)

Тираж 1.000. – Abstract. –
Библиографија: стр. 40-41.

ISBN 978-86-7856-077-4

а) Цивилно друштво
COBISS.SR-ID 143293708

Посетите наш сајт:
www.izdavackicentar.ds.org.yu

ДЕМОКРАТСКА
СТРАНКА